

4. Data GISS: **GISS Surface Temperature Analysis**: Station Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://data.giss.nasa.gov/gistemp/station_data/

5. IPCC, 2007: **Climate Change 2007**: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge, UK, 976pp.

6. **Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Рівненській області за 2013 рік**. – Рівне, Департамент екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecorivne.gov.ua/tmp/dopovid_2013.pdf

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 502.72.003.2

І. І. ПАВЛОВА

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті розглянуто стан природоохоронних територій України. Визначено шляхи їх фінансування. Визначено та запропоновано альтернативні джерела фінансового забезпечення природоохоронних територій.

In the article the state of protected areas in Ukraine. The ways their funding. Defined and proposed alternative sources of financial security of protected areas.

Ключові слова: природоохоронні території, фінансування, природно-заповідні фонди, екологічна мережа.

Актуальність проблеми. В умовах дефіциту джерел бюджетного фінансування актуальними є питання фінансового забезпечення заходів, пов'язаних з використанням, охороною, та відтворенням природо-заповідних територій. Тому крім

традиційних джерел збільшення об'ємів інвестування розвитку екологічної мережі в Україні потрібна комплексна система фінансово-економічних інструментів, яка б слугувала збільшенню доходів для заповідної справи.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Дослідженню проблеми розвитку та інвестиційного забезпечення природо-заповідного фонду присвячено увагу багатьох науковців, серед яких: А.С. Гринів, В.М. Гуцуляк, Н.В. Павліха, В.П. Руденко, Ю.І. Стадницький, С.К. Харічков, М.А. Хвесик, А.Ю. Якимчук. Вони зазначають, що за останні десятиріччя проблема охорони навколишнього середовища набула особливої гостроти. Під впливом господарської діяльності людини, бурхливого розвитку промисловості, сільського господарства, відбувається збіднення генофонду рослинного і тваринного світу, зменшення стабільності та продуктивності природних екосистем, зниження екологічної рівноваги біосфери. Саме це потребує розвитку природо-заповідних територій та об'єктів, їх фінансового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в Україні нараховується більше десяти категорій територій і об'єктів, кожна з яких має свої особливості, характеризується певним режимом охорони, використання і відтворення, характером доступної діяльності на кожній функціональній зоні усіх категорій заповідання тощо. Тому при дослідженні фінансово-економічного механізму природоохоронних територій стосовно до умов перехідної економіки дуже важливим є врахування цих особливостей (табл. 1).

Відповідно до статті 46 Закону України «Про природно-заповідний фонд» фінансування заходів щодо природоохоронних територій здійснюється за рахунок державного бюджету України. Для цього можуть також залучатися кошти бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян [5].

Відповідно до Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про державний бюджет України на 2014 рік" видатки по загальному фонду становлять 114451,4 тис. грн., або 87% асигнувань, що унеможливає належне функціонування 41 установи природно-заповідного фонду (рис 1) [3].

Таблиця 1

Класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України

№ з/п	Категорія територій ПЗФ	Статус територій ПЗФ	Особливості створення територій ПЗФ
1	2	3	4
Природні			
1	<i>Природні заповідники</i>	Природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення	Створюються з метою збереження в природному стані типових, або унікальних для цієї ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їхніх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.
2	<i>Біосферні заповідники</i>	Природоохоронні, науково-дослідні установи міжнародного значення	Створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічних моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.
3	<i>Національні природні парки</i>	Природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення	Створюються з метою збереження, відтворення та ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність
4	<i>Регіональні ландшафтні парки</i>	Природоохоронні, рекреаційні установи місцевого чи регіонального значення	Створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів
5	<i>Заказники</i>	Природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного чи місцевого значення	Природні території, що виділено з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їхніх окремих компонентів

продовження табл. 1

1	2	3	4
6	Пам'ятки природи	Природоохоронні, культурно-освітні установи загальнодержавного чи місцевого значення	Окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані
7	Заповідні урочища	Природоохоронні, культурно-освітні установи загальнодержавного чи місцевого значення	Лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне та естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані
Штучно створені			
8	Ботанічні сади	Науково-дослідні природоохоронні установи загальнодержавного чи місцевого значення	Створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної та освітньої роботи
9	Зоологічні парки	Природно-охоронні, культурно-освітні та науково-дослідні установи загальнодержавного значення	Створюються з метою організації освітньо-виховної роботи, створення експозиції рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їхнього генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ її розведення у неволі
10	Дендрологічні парки	Науково-дослідні природоохоронні установи загальнодержавного чи місцевого значення	Створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їхніх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання
11	Парки і пам'ятки садово-паркового мистецтва	Природоохоронні рекреаційні установи загальнодержавного значення	Визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях

Рис. 1. **Обсяг виділення коштів на утримання та здійснення природоохоронних заходів [3]**

Аналізуючи наведені показники слід зазначити що фінансування утримання та здійснення природоохоронних заходів в 2014 році значно скоротилися в порівнянні з 2013 роком.

Законом України від 31.07.2014 № 1622-VII "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" за бюджетною програмою КПКВК 2401270 "Здійснення природоохоронних заходів" було передбачено скорочення видатків загального фонду Державного бюджету України для забезпечення діяльності установ природоохоронних територій – на 16,6 млн. грн., що становило майже 13 % від обсягу кошторису видатків із загального фонду. Зокрема, було зменшено видатки у розмірі 10,4 млн. грн. на оплату праці та нарахування працівників, у розмірі 6,01 млн. грн. – на поточні видатки [1, 2].

Сума зменшення видатків на оплату праці у 2014 році становила місячний фонд заробітної плати 41 установ природно-заповідного фонду, в яких працює понад 3,0 тис. чоловік. Це призвело до вимушених простоїв та звільнення працівників [2].

Поточні видатки на утримання установ природоохоронних територій Мінприроди на 2014 рік становили 7,8 млн. грн. Сума зменшених видатків споживання на придбання

матеріалів, обладнання, оплату послуг, витрати на відрядження та інші видатки становили 6,01 млн грн. відповідно до помісячного розпису асигнувань становить у I півріччі 2014 року – 3,74 млн грн., у II півріччі 2014 року – 2,26 млн грн., що фактично призвело до повернення коштів до бюджету з кінця березня. Протягом 2014 року установами укладалися договори, виконувалися роботи, здійснювалась оплата робіт та послуг Державним казначейством. Ситуація, що склалася за цей період призвела до припинення здійснення оплат Державною казначейською службою в регіонах, для врегулювання питання повернення коштів до казначейства, що суперечить законодавству України.

Скорочення вищезазначених видатків унеможливило надалі виконувати на належному рівні основні завдання, покладені на установи природоохоронних територій.

На сьогодні механізм фінансування природоохоронних територій України створений відповідно до вимог колишнього адміністративно-командної системи і представлений:

- спеціалізованими фондами охорони навколишнього природного середовища в складі місцевих, республіканського, АР Крим бюджетів, якими розпоряджаються відповідні ради, в багатьох випадках на власний розсуд;

- Державним фондом охорони навколишнього природного середовища;

- розділом «Охорона навколишнього природного середовища» у Державному бюджеті, який формується за залишковим принципом, видаткова частина якого постійно протягом року урізається, а кошти плануються лише на поточні витрати.

- власними коштами підприємств, установ, організацій від ведення дозволених законодавством видів діяльності.

Слід зазначити, що при цьому головні розпорядники бюджетних коштів несуть відповідальність за своєчасність та зміст поданих Міністерству фінансів України бюджетних запитів, які мають містити всю інформацію, необхідну для аналізу показників проекту Державного бюджету України, згідно з вимогами Міністерства фінансів України.

Головними недоліками системи фінансування природоохоронних територій є те, що, обмежені кошти із цих джерел розпорюшуються, витрачаються без координації з

метою фінансуванню на території регіону визначених пріоритетних екологічних заходів та робіт. Кошти з цих джерел переважно спрямовуються на поточні витрати, а не на капітальні видатки.

Загалом природоохоронні території, за винятком рекреаційного використання цих територій, не є привабливим для інвесторів. Більшість установ природоохоронних територій є бюджетними, неприбутковими, а окремі з них – науково-дослідними. Останні здійснюють фундаментальні дослідження та прикладні розробки.

Досить перспективним напрямком для інвестицій, особливо у зв'язку зі зростанням мобільності населення та його прагненням до розширення свого географічного, краєзнавчого та етнографічного кругозорів, є рекреаційне використання територій та об'єктів ПЗФ. Інвестиції, як внутрішні, так і зовнішні, сприяли б розбудові сервісної рекреаційно-туристичної інфраструктури, покращанню рівня матеріально-технічної бази, підвищенню рівня сервісу, виходу окремих територій і об'єктів ПЗФ на міжнародну арену.

Головним інвестором у цій сфері повинна виступити держава. Тут необхідна допомога у вигляді бюджетного фінансування, надання пільгового кредитування, впровадження пільгового оподаткування, безкоштовного виділення земель під будівництво об'єктів стаціонарної рекреації.

Разом з тим для цільового фінансування розбудови рекреаційної інфраструктури установ природоохоронних територій повинні залучатись кошти високорентабельних підприємств інших секторів економіки, кошти приватного сектору, спонсорів і донорів, різних позабюджетних фондів. При цьому важливо, щоб відношення між спонсорами і отримувачами коштів будувались на добровільній основі і набували форми контрактів, а виділення коштів, наприклад, з боку високорентабельного підприємства або приватної особи, не знижувало б бюджетних асигнувань держави.

Велика увага повинна приділятися залученню іноземних інвесторів, котрі можуть вкладати кошти у вигляді найсучаснішого обладнання, устаткування. Для цього також необхідна підтримка держави, надання гарантій для іноземних інвесторів.

Для залучення інвестицій з метою створення рекреаційних продуктів установи природоохоронні території можуть більш ефективно використовувати механізм здачі в оренду земельних ділянок, об'єктів, будинків і споруд, а також екологічних стежок і туристських маршрутів. Це особливо доцільно відносно туристичних баз та інших будівель, які утримуються на балансі установ ПЗФ, але перебувають в аварійному стані і потребують значних витрат на переустаткування і підтримку в належному стані, що негативно позначається на рентабельності рекреаційної діяльності таких установ.

Стимулювання підприємницької активності місцевого населення відбувається шляхом інформування про можливості бізнесу в сфері рекреації на природоохоронних територіях, а також безпосередньо шляхом залучення місцевих жителів до обслуговування відвідувачів на природоохоронних територіях в рамках окремих спільних проектів. До стимулюючих заходів також відносяться введення пільг у сфері оподаткування, реалізація навчальних програм і програм технічної допомоги, пільгове кредитування.

Створення умов для розвитку рекреації на природоохоронних територіях неможливе без активної позиції регіональних і місцевих органів влади. Місцеві органи влади повинні бути зацікавлені в розвитку рекреації більше, ніж самі установи природно-заповідного фонду, адже розвинута рекреаційна інфраструктура допомагає створювати нові.

З метою мобілізації фінансових ресурсів усіх джерел для кредитування та фінансування цільових екологічних програм та проектів, управління екологічним зборами необхідно визначити головною державною фінансовою інституцією в природоохоронній діяльності Національний екологічний фонд, створивши його на базі і замість фондів охорони навколишнього природного середовища на наступних засадах:

- національний екологічний фонд на загальнодержавному рівні та республіканський АР Крим, обласні, Київський та Севастопольський міські екологічні фонди з метою реалізації єдиної екологічної політики повинні складати систему та об'єднані за асоційованим принципом;

- зазначені фонди мають діяти на правах юридичних осіб, і за формою бути загальними, тобто здійснювати фінансування широкого діапазону природоохоронної діяльності;

- керівництво цими фондами слід здійснювати через спостережні ради, до складу яких входитимуть представники зацікавлених міністерств, відомств, місцевих та регіональних органів самоврядування, виконавчої влади, громадських, екологічних організацій;

- потрібно розширити дохідну базу Національного екологічного фонду: крім зборів за забруднення довкілля, доповнити її щонайменше надходженнями від збору за спеціальне використання водних ресурсів, за користування водами для потреб гідроенергетики та водного транспорту та за спеціальне використання надр при видобуванні корисних копалин;

- видатки коштів Національного екологічного фонду на виконання еколого-економічних проектів, реалізація яких передбачає отримання доходу, здійснювати переважно у вигляді пільгових позичок;

- передбачити прозорість та широку відкритість для участі в отриманні коштів із Національного екологічного фонду.

Об'єднання екофондів в єдиній фінансовій структурі за асоційованим принципом, та при повному збереженні всіх елементів самостійності регіональних фондів забезпечить надійні можливості взаємного страхування, кредитування, об'єднання ресурсів при виконанні спільних екологічних проектів.

З метою створення позабюджетних джерел для фінансування природоохоронної діяльності необхідно розширити коло платників збору за забруднення навколишнього природного середовища. Це завдання можливо вирішити шляхом оподаткування еколого-небезпечної продукції.

Поряд із створенням Національного екологічного фонду дохідну базу яку передбачається формувати за рахунок зборів за спеціальне використання природних ресурсів та забруднення довкілля в Україні існує можливість і необхідність створення ще одного Екологічного фонду, дохідною базою якого можуть бути кошти в рахунок погашення країнами-кредиторами боргів, за умови фінансування природоохоронних заходів за визначеними міжнародними пріоритетами.

Наприклад, Польща уклала договори на спрямування на природоохоронні заходи частини свого зовнішнього боргу з такими країнами як США, Швейцарія, Франція, Фінляндія на суму 481 млн. дол. США.

Потребує дослідження можливості "екоконверсії" щодо внутрішньої безнадійної заборогованості підприємствами-забруднювачами по всіх видах податків, зборів, в тому числі шляхом взаємозаліків, вексельними зобов'язаннями.

З моменту створення системи платежів за забруднення в Україні з'явилися підприємства – «постійні боржники». Компромісним вирішенням цієї проблеми може бути зарахування природоохоронних інвестицій підприємств-боржників у рахунок внесення платежів за забруднення. На наш погляд, особливо у перехідний період, на форму зарахування природоохоронних інвестицій в рахунок внесення платежів слід звернути особливу увагу і розвивати її в Україні, оскільки в протилежному випадку природоохоронна сфера може взагалі втратити ці кошти.

Враховуючи обмеженість бюджетних коштів на охорону довкілля, необхідно розробляти нетрадиційні ринкові джерела фінансування природоохоронної діяльності.

Одним із таких перспективних і ефективних шляхів вирішення проблеми інвестування природоохоронної діяльності може стати лізинг. Він передбачає товарне кредитування, що дозволяє без значної фінансової напруги відновити виробничі фонди та придбати майно значної вартості. Лізингова угода більш гнучка, ніж кредит, оскільки надає сторонам можливість відпрацювати необхідну схему сплати лізингових платежів.

Відсутність потрібних законодавчих актів, відпрацьованих фінансових схем, достатньої інформації для вітчизняних і зарубіжних інвесторів та слабкий ринок вітчизняного кредитного капіталу стримує розвиток екологічного лізингу в Україні.

Для заохочення екологічного лізингу може надаватися фінансова підтримка з боку Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, (в майбутньому з Національного екологічного фонду), коштів місцевих бюджетів, підприємств-забруднювачів, за рахунок технічної допомоги зарубіжних країн.

До числа важливих перспективних фінансових інструментів природоохоронної діяльності слід віднести страхування екологічних ризиків (екологічне страхування). Страхові операції можуть стати одним із джерел для фінансування заходів із забезпечення екологічної безпеки.

Нині основні виробничі фонди в тому числі природоохоронного призначення, зношені.

Через Україну проходять чисельні транзит трубопроводи, залізничні та автомобільні магістри, перевозяться екологічно небезпечні вантажі. Все це створює підвищений ризик для довкілля та значні фінансові витрати на ліквідацію наслідків техногенні катастроф. Очевидно, що за таких умов необхідне створення спеціального Екологічного страхового фонду, фінансовим джерелом якого могли б стати страхові внески за створення підвищеного ризику для довкілля. При цьому одним із фінансових гарантів може бути Національний екологічний фонд.

Сьогодні провідні країни світу рухаються в напрямку так званого «озеленення» податкової системи, коли зростають екологічні платежі при зменшенні інших податків. Цей досить складний процес потребує стабільності в економіці та податковому законодавстві, обґрунтованості та виваженості при їх змінах. Проте вже варто закладати його основи у податковому законодавстві.

Наприклад, більшість Європейських країн звільняє на п'ять років від оподаткування прибутки, отримані підприємством при впровадженні сонячної, вітрової, гідроелектричної енергії. В Польщі надають податкові пільги при використанні відходів виробництва, при інвестиціях на охорону довкілля в сільському господарстві. В Україні надано окремі пільги при оподаткуванні в сфері використання відходів виробництва. Зокрема звільняються від оподаткування доходи від надання послуг щодо збирання та заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини.

Висновки. Отже, виходячи із зазначеного постає нагальне завдання щодо розвитку саме позабюджетних джерел та створення нового механізму фінансування екологічної сфери відповідно до ринкових відносин та адміністративної реформи, що здійснюється в Україні.

Бібліографія

1. **Бюджетний кодекс України** // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – С. 572.

2. **Державна служба статистики України** [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. **Міністерство екології та природних ресурсів України з питання «Аналіз стану природно-заповідного фонду України»** [Електронний ресурс]: Режим доступу: komekolog.rada.gov.ua/.

4. **Податковий Кодекс України** // Кодекс України. -2011. – № 13-14. – № 15-16. – № 17. – С. 112.

5. **Програма розвитку ООН в Україні «Зміцнення фінансової стійкості природоохоронних територій України»** [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.undp.org.ua/.../en_9141.

6. **Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду** [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.00 № 1913. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?ui>.

7. **Про охорону навколишнього природного середовища** [Електронний ресурс] : закон України – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

8. **Про природно-заповідний фонд України** [Електронний ресурс]:закон України – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/1>.

Рецензент: д.е.н., професор Кравців В.С.

УДК 330:502.7

В. І. ПАВЛОВ
О. П. ПОЛІНЧУК

МЕТОДИ ПОВОДЖЕННЯ З ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасні методи промислової переробки і утилізації твердих побутових відходів. Визначено шляхи оптимізації системи поводження з твердими побутовими відходами в Україні.

This article explores the current state of methods of industrial processing and recycling of solid waste. The ways of optimizing the treatment of solid waste in the modern world.

Ключові слова: тверді побутові відходи, термічна обробка, ферментація, біогаз, сортування розміщення відходів, сміттєспалювання, селективний збір.

© Павлов В. І. – д.е.н., професор Національного університету водного господарства та природокористування;

© Полінчук О. П. – асистент Національного університету водного господарства та природокористування